

Elżbieta GOŁĄBEK, Jarosław SŁAWIŃSKI,
Monika MOJ

Skład gatunkowy najstarszych okazów dendroflory w województwie opolskim

Wprowadzenie

Jeśli patrzysz na drzewo i widzisz cud –
wtedy wreszcie zobaczyłeś drzewo!

A. de Mello¹

Od niepamiętnych czasów ludzie otaczali czcią stare i okazałe drzewa, wierząc, że są one siedzibą bogów, duchów czy demonów. Uznawano je za święte i nietykalne, a każdy przejaw świętokradztwa surowo karano². Nierzadko były one świadkami ważnych wydarzeń historycznych. Wiele z nich ma swoje imiona, ciekawą legendę, opiewają je pieśni i utwory literackie. Kult drzewa ewoluował w kierunku potrzeby objęcia ochroną najcenniejszych okazów, które już od wielu lat, w różnych krajach świata, są prawnie chronione. W Polsce jedną z form ochrony tych obiektów są pomniki przyrody.

Okazałe drzewa zawsze odgrywały w życiu człowieka ważną rolę. Dawniej miały znaczenie przede wszystkim kulturowe, dziś dostrzega się także ich walor estetyczny, funkcję biocenotyczną oraz naukową³. Wiele spośród starych drzew to pozostałości naturalnego środowiska przyrodniczego. Powinno się o nie dbać

---

¹ A. de Mello, *Śpiew ptaka*, przeł. H. Pietras, Warszawa 1996, s. 25.

² C. Pacyniak, *Najstarsze drzewa w Polsce. Przewodnik*, Warszawa 1992.

³ E. Gołąbek, M. Aleksandrowicz, *Ocena wieku i stanu zdrowotnego drzew pomnikowych na Obszarze Chronionego Krajobrazu Bory Niemodlińskie*, Opole 2004.

nie tylko z powodu roli, jaką pełnią, ale zwłaszcza dlatego, że powstanie kolejnego pokolenia okazałych drzew w obecnych warunkach jest bardzo utrudnione⁴.

W związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej i koniecznością dostosowania prawa polskiego do wspólnotowego uchwalona została obecnie obowiązująca Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 roku (DzU z 2004 r., nr 92 poz. 880 ze zm.). Zgodnie z art. 40 ustawy „pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głązy narzutowe oraz jaskinie”. Wielu uważa również, że należy wyznaczyć i otoczyć opieką drzewa, które w niedalekiej przyszłości mają możliwość osiągnąć wiek i wymiary pozwalające uznać je za pomnikowe, gdyż to one najczęściej padają ofiarą ludzkich działań⁵. Pojawiają się nawet głosy za stworzeniem nowej kategorii „drzew przedpomnikowych”⁶.

Objęcie tworu przyrody żywej lub nieożywionej formą ochrony, jaką są pomniki przyrody, oznacza ochronę zupełną z określonymi konsekwencjami za nieprzestrzeganie jej ustaleń. Istotą tej ochrony jest całkowite wyłączenie chronionego obiektu spod oddziaływania człowieka – nadanie mu statusu nienaruszalności. Uznanie za pomnik przyrody jest krokiem kluczowym, aczkolwiek wyjściowym w dalszej jego ochronie⁷.

Niestety, drzewa pomnikowe, mimo iż mają najdłuższą historię, są często niedocenianymi i zapomnianymi formami ochrony przyrody.

Stan liczbowy i rozmieszczenie drzew pomnikowych w Polsce

Polska jest jednym z nielicznych krajów w Europie, gdzie zachowało się stosunkowo dużo starych i okazałych drzew⁸. Najwięcej tego typu obiektów występuje poza obszarami leśnymi – w systemach zieleni miejskiej, w zadrzewieniach śródpolnych i przydrożnych, na cmentarzach, w składzie zieleni przydomo-

---

⁴ M. Buliński, *Pomnikowe drzewa i krzewy w nowoczesnej ochronie przyrody*, „Internetowy Magazyn Przyrodniczy Salamandra” 1999, nr 10, <http://magazyn.salamandra.org.pl/m10a04.html> (20.02.2015).

⁵ K. Kasprzak, *Ochrona pomników przyrody*, Poznań 2005.

⁶ M. Siewniak, *Potrzeba wyznaczania „drzew – weteranów” z pośród drzew pomnikowych*, „Czasopismo Międzynarodowego Towarzystwa Uprawy i Ochrony Drzew” 2011, nr 24.

⁷ Ibidem.

⁸ C. Pacyniak, op. cit.

wej i przyzagrodowej, przede wszystkim jednak w zabytkowych parkach oraz ogrodach podworskich, chociaż uzależnione jest to od województwa⁹.

Drzewa pomnikowe w Polsce reprezentowane są przez niemal wszystkie gatunki rodzime, wśród których przeważają dęby szypułkowe *Quercus robur* (rzadziej bezszypułkowe *Quercus petraea*), lipy drobnolistne *Tilia cordata* (rzadziej szerokolistne *Tilia platyphyllos*), buki pospolite *Fagus sylvatica*, a także klony *Acer* i jesiony *Fraxinus*. Za pomniki przyrody uznaje się również okazy należące do gatunków obcych, m.in.: kasztanowce *Aesculus*, platany *Platanus*, miłorzęby *Ginkgo*, tulipanowce *Liriodendron*, metasekwoje *Metasequoia* i cypryśniki *Taxodium*. Najczęściej są to drzewa aklimatyzowane w parkach miejskich, przypałacowych lub przydworskich. Drzewa iglaste stanowią jedynie około 10% spośród wszystkich drzew pomnikowych. Bardzo rzadko ochroną obejmuje się gatunki szybko rosnące i krótko żyjące, o kruchym drewnie, takie jak wierzby czy topole. Jako okazy pomnikowe traktuje się również krzewy¹⁰.

W Polsce pod koniec 2011 roku było 36 318 pomników przyrody. Większość z nich, bo aż ponad 30 tys., stanowiły pojedyncze drzewa (3643 – grupy i 701 – aleje)¹¹. Liczba pomników przyrody w poszczególnych województwach znacznie się różni i w większym stopniu odzwierciedla zaangażowanie i aktywność osób zajmujących się ochroną przyrody niż rzeczywiste bogactwo przyrody. Świadczy o tym chociażby duża liczba drzew pomnikowych w województwie łódzkim, które obszarowo jest dużo mniejsze od kilku innych, a na dodatek od dawna poddane silnej antropopresji¹².

W 2011 roku najwięcej pomników przyrody znajdowało się w województwach: mazowieckim (4398), wielkopolskim (3777) i łódzkim (3405); najmniej natomiast w opolskim (647) i świętokrzyskim (714). Najwięcej pojedynczych drzew pomnikowych występowało w województwach: mazowieckim (3482), łódzkim (3211) i wielkopolskim (3142), natomiast najmniej w świętokrzyskim (501) i opolskim (542)¹³.

Jak podaje Ewa Symonides¹⁴, ostatnie dwadzieścia lat było okresem, w którym liczba oraz ogólna powierzchnia obszarów i obiektów podlegających ochronie prawnej rosła najintensywniej, co może świadczyć o coraz to lepszym

⁹ Z. Harabin, *Ochrona drzew pomnikowych w Polsce*, „Komunikaty Dendrologiczne” 1996, nr 2/24.

¹⁰ E. Symonides, *Ochrona przyrody*, Warszawa 2008.

¹¹ Główny Urząd Statystyczny, *Ochrona środowiska*, Warszawa 2012.

¹² E. Symonides, op. cit.

¹³ Główny Urząd Statystyczny, op. cit.

¹⁴ E. Symonides, op. cit.

prawie dotyczącym ochrony przyrody, jak również o wzrastającej świadomości ekologicznej społeczeństwa.

Cel, obszar i metodyka analiz

Celem prac przeprowadzonych w 2012 roku było ustalenie składu gatunkowego pojedynczych drzew pomnikowych rosnących na terenie województwa opolskiego (z uwzględnieniem powiatów). Z przeglądu dostępnego piśmiennictwa wynikało, że istniejące w tym zakresie publikacje to opracowania częściowe, dotyczące jedynie pojedynczych obiektów lub grup drzew występujących na niewielkich obszarach.

Województwo opolskie położone jest w południowo-zachodniej części Polski, graniczy z województwami: śląskim, łódzkim, wielkopolskim i dolnośląskim, a od południa z Republiką Czeską. Jest obecnie najmniejszym województwem w Polsce, obejmującym obszar o powierzchni 9412 km², jak podają dane GUS¹⁵. Pod względem administracyjnym podzielone jest na 12 powiatów: powiat grodzki Opole i jedenaście powiatów ziemskich.

Analizie szczegółowej poddano pojedyncze drzewa pomnikowe wpisane do rejestru Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Opolu¹⁶.

Skład gatunkowy najstarszych okazów dendroflory

Analiza międzygatunkowa

Zgodnie z rejestrem Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska (z marca 2012 r.) na terenie województwa występowało 645 pomników przyrody – w tym 520 pojedynczych drzew. Skład gatunkowy (jako oddzielne gatunki potraktowano także dwie odmiany) był bardzo różnorodny (47 gatunków). Należały do nich: dąb czerwony *Quercus rubra* (3 sztuki), dąb błotny *Quercus palustris* (1), dąb burgundzki *Quercus cerris* (1), dąb bezszypułkowy *Quercus petraea* (4), dąb szypułkowy *Quercus robur* (243), platan klonolistny *Platanus ×hispanica* ‘Acerifolia’ (26), cis pospolity *Taxus baccata* (11), grab pospolity *Carpinus betulus* (6), jodła pospolita *Abies alba* (3), modrzew europejski *Larix decidua* (11), jesion pensylwański *Fraxinus pennsylvanica* (2), jesion wyniosły *Fraxinus excelsior* (13), topola kanadyjska *Populus ×canadensis* (1), daglezja zielona *Pseudotsuga menziesii* (1), daglezja zielona odm. sina *Pseudotsuga menziesii* var. *glauca* (1), klon srebrzysty *Acer saccharinum* (4), klon jawor

¹⁵ Główny Urząd Statystyczny, op. cit.

¹⁶ Rejestr form ochrony przyrody województwa opolskiego Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Opolu z dnia 7 marca 2012 r.

Acer pseudoplatanus (6), klon polny *Acer campestre* (5), klon pospolity *Acer platanoides* (5), wiąz polny *Ulmus minor* (3), wiąz szypułkowy *Ulmus laevis* (12), wiąz górski *Ulmus glabra* (1), głóg jednoszyjkowy *Crataegus monogyna* (1), buk pospolity *Fagus sylvatica* (40), tulipanowiec amerykański *Liriodendron tulipifera* (5), sosna wejmutka *Pinus strobus* (6), sosna pospolita *Pinus sylvestris* (15), świerk pospolity *Picea abies* (3), świerk kłujący *Picea pungens* (1), cypryśnik błotny *Taxodium distichum* (1), jarzab brekinia *Sorbus torminalis* (4), orzech czarny *Juglans nigra* (2), czereśnia ptasia *Prunus avium* (1), żywotnik olbrzymi *Thuja plicata* (2), miłorząd dwuklapowy *Ginkgo biloba* (11), grujecznik japoński *Cercidiphyllum japonicum* (1), glediczyja trójcierniowa *Gleditsia triacanthos* (2), magnolia drzewiasta *Magnolia acuminata* (1), kasztanowiec pospolity odm. pełnokwiatowa *Aesculus hippocastanum* 'Baumannii' (1), kasztanowiec pospolity *Aesculus hippocastanum* (2), jałowiec pospolity *Juniperus communis* (1), jałowiec wirginijski *Juniperus virginiana* (1), olsza czarna *Alnus glutinosa* (3), lipa srebrzysta *Tilia tomentosa* (1), lipa drobnolistna *Tilia cordata* (47), lipa szerokolistna *Tilia platyphyllos* (4) oraz grusza pospolita *Pyrus pyraeaster* (1).

Z powyższych danych wynika, że najliczniej reprezentowanym gatunkiem były dęby szypułkowe stanowiące aż 46,7% analizowanej grupy. Można je spotkać na terenie całego województwa, oprócz powiatu głubczyckiego. Najwięcej jest ich w powiatach opolskim i brzeskim. Drugie miejsce pod względem liczby występujących obiektów zajmują lipy drobnolistne stanowiące 9% wszystkich drzew pomnikowych (największe ich skupisko znajduje się w powiecie brzeskim). Stosunkowo dużą grupę tworzą też buki pospolite (7,7%), których najliczniejsza grupa zlokalizowana jest w powiecie kędzierzyńsko-kozielskim. Wyniki te są zbieżne z tendencją występującą na terenie kraju.

Czwarte miejsce pod względem liczby zajmują platany klonolistne (5%). Do liczniej reprezentowanych gatunków należą również sosna pospolita (2,9%), jesion wyniosły (2,5%) oraz wiąz szypułkowy (2,3%). Cis pospolity, modrzew europejski i miłorząd dwuklapowy stanowią po 2,1% analizowanej grupy drzew, a pozostałe gatunki występują w liczbie mniejszej niż 10 sztuk. Do drzew rzadko występujących w granicach województwa, będących pomnikami przyrody, należą: klon srebrzysty, jarzab brekinia, lipa szerokolistna, dąb bezszypułkowy, wiąz polny, świerk pospolity, olsza czarna, jodła pospolita oraz dąb czerwony. Przedostatnie miejsce zajmują: jesion pensylwański, orzech czarny, żywotnik olbrzymi, glediczyja trójcierniowa oraz kasztanowiec pospolity. Wszystkie pozostałe gatunki mają zaledwie po 1 reprezentancie.

Analiza z uwzględnieniem roślin nago- i okrytozalążkowych

W badanej grupie drzew pomnikowych występowały zarówno rośliny nagozalążkowe, jak i okrytozalążkowe. Współcześnie nagozalążkowe stanowią ga-

tunki iglaste, natomiast okrytozalążkowe gatunki liściaste. Jedynym dziś żyjącym liściastym drzewem nagozalążkowym jest miłorząb dwuklapowy, występujący także w województwie opolskim. Jest on gatunkiem reliktowym, tzw. żywą skamieliną.

Spośród 47 gatunków występujących w granicach województwa opolskiego 14 należało do roślin nagozalążkowych, natomiast 33 do okrytozalążkowych. Te ostatnie przeważają pod względem zarówno liczby gatunków (70%), jak i liczby drzew (87%). Nagozalążkowe stanowią 13% analizowanej grupy, co jest także zgodne z tendencją krajową.

Wśród gatunków nagozalążkowych najliczniej reprezentowana była sosna pospolita (15 obiektów). Spory udział miały również cis pospolity, modrzew europejski oraz miłorząb dwuklapowy. Kolejne miejsce pod względem liczby drzew zajmowała sosna wejmutka. Pozostałe gatunki występowały zaledwie w liczbie od 1 do 3 sztuk.

Wśród gatunków okrytozalążkowych dominował dąb szypułkowy (243 obiekty). Do liczniej reprezentowanych należały również lipa drobnolistna, buk pospolity, płatan klonolistny, jesion wyniosły i wiąz szypułkowy. Pozostałe gatunki występowały w liczbie poniżej 10 sztuk.

Analiza z uwzględnieniem gatunków rodzimych i obcych

Działalność człowieka generuje bardzo istotny – z przyrodniczego punktu widzenia – problem przenoszenia gatunków poza granice ich naturalnego występowania. Pod koniec XX wieku proces rozprzestrzeniania się i zdomowiania obcych przedstawicieli stał się na tyle poważny, że należy do najistotniejszych przyczyn zagrożenia rodzimej bioróżnorodności.

Opolszczyzna to jeden z bogatszych regionów naszego kraju w zdomowione rośliny obcego pochodzenia. Prowadzona tu od wieków działalność gospodarcza, czasem niezwykle intensywna, sprzyjała rozprzestrzenianiu i zdomowianiu gatunków obcych, występujących obecnie praktycznie na obszarze całego województwa. Oczywiście nie wszyscy „przybysze” stanowią zagrożenie dla gatunków rodzimych, czy to z racji niewielkich rozmiarów, zajmowanych siedlisk, czy też nieujawnionych dotąd właściwości inwazyjnych¹⁷.

W składzie badanej grupy drzew pomnikowych znajdowały się 23 gatunki introdukowane. Stanowiły one zatem prawie połowę wszystkich gatunków występujących w granicach województwa. Pod względem liczby drzew zdecydowanie większy udział miały jednak gatunki rodzime (85%).

---

¹⁷ B. Tokarska-Guzik, Z. Dajdok, *Rośliny obcego pochodzenia – udział i rola w szacie roślinnej Opolszczyzny*, [w:] *Ochrona szaty roślinnej Śląska Opolskiego*, red. A. Nowak, Opole 2004.

Wśród gatunków obcych najliczniej reprezentowany jest platan klonolistny, który z liczbą 26 obiektów stanowi aż 34% wszystkich drzew obcego pochodzenia. Drugie miejsce zajmuje miłorząb dwuklapowy (14%), trzecie zaś sosna wejmutka (8%). Do licznie występujących należą również tulipanowiec amerykański (6%), klon srebrzysty (5%) oraz dąb czerwony (4%). Pozostałe gatunki występują jedynie w liczbie 1–2 sztuki, stanowiąc mniej niż 3% każdy. Spory udział gatunków obcych w badanej grupie drzew pomnikowych świadczy o tym, że znalazły one dobre warunki wzrostu i rozwoju na terenie naszego województwa.

Analiza z uwzględnieniem powiatów

Z danych zamieszczonych w tabeli 1 wynika, że najwięcej pojedynczych drzew – pomników przyrody rośnie w powiatach: brzeskim (21,5%), opolskim (19,4%) i kędzierzyńsko-kozielskim (12,1%). Stosunkowo dużo drzew występuje także w powiatach: kluczborskim (7,7%), nyskim (7,7%), oleskim (7,1%) i strzeleckim (7,1%). Z kolei najuboższe w te obiekty są powiaty: głubczycki (1,2%) i prudnicki (1%).

Najbogatszym pod względem liczby występujących gatunków jest powiat brzeski (29). Stosunkowo dużą bioróżnorodnością mogą się również poszczycić powiaty: opolski (16), krapkowicki (12), kędzierzyńsko-kozielski (11), nyski (11), oleski (10) i strzelecki (10). Natomiast najuboższe pod względem gatunkowym są powiaty: prudnicki (4) i głubczycki (4).

Tabela 1. Udział pojedynczych drzew – pomników przyrody w poszczególnych powiatach województwa opolskiego

Lp.	Powiat	Gatunki			Liczba drzew	Procent
		suma	rodzime	obce		
1.	grodzki Opole	9	6	3	26	5,0
2.	namysłowski	9	7	2	23	4,4
3.	kluczborski	7	7	–	40	7,7
4.	oleski	10	7	3	37	7,1
5.	brzeski	29	12	17	112	21,5
6.	opolski	16	10	6	101	19,4
7.	strzelecki	10	8	2	37	7,1
8.	nyski	11	9	2	40	7,7
9.	prudnicki	4	3	1	5	1,0
10.	krapkowicki	12	11	1	30	5,8
11.	kędzierzyńsko-kozielski	11	9	2	63	12,1
12.	głubczycki	4	1	3	6	1,2

Źródło: opracowanie własne.

Gatunki introdukowane występują wszędzie poza powiatem kluczborskim. Na terenie powiatów brzeskiego i głubczyckiego rośnie więcej pojedynczych drzew pomnikowych gatunków obcych niż rodzimych.

Wnioski

1. Zgodnie z rejestrem Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska z marca 2012 roku na terenie województwa opolskiego występowało 645 pomników przyrody – w tym 520 pojedynczych drzew.

2. Skład gatunkowy pojedynczych drzew pomnikowych był bardzo różnorodny (47 gatunków).

3. Najliczniejszą grupę stanowiły dęby szypułkowe. Można je spotkać na terenie całego województwa, oprócz powiatu głubczyckiego (najwięcej ich występuje w powiatach opolskim i brzeskim). Drugie miejsce zajmują lipy drobno-listne (największe ich skupisko znajduje się w powiecie brzeskim). Stosunkowo dużą grupę tworzą też buki pospolite, których największa liczba zlokalizowana jest w powiecie kędzierzyńsko-kozielskim. Otrzymane wyniki są zbieżne z tendencją występującą na terenie kraju.

4. Spośród 47 gatunków 14 należało do roślin nagozalążkowych, natomiast 33 do okrytozalążkowych. Okrytozalążkowe przeważają pod względem zarówno liczby gatunków, jak i liczby drzew. Nagozalążkowe stanowią 13% analizowanej grupy, co jest także zgodne z tendencją krajową.

5. Wśród gatunków nagozalążkowych najliczniej reprezentowana była sosna pospolita.

6. Spośród 47 gatunków aż 23 to gatunki introdukowane. Pod względem liczby drzew zdecydowanie większy udział miały jednak gatunki rodzime.

7. Wśród gatunków obcych najliczniej reprezentowany był platan klonolistny.

8. Najwięcej pojedynczych drzew – pomników przyrody rośnie w powiatach brzeskim, opolskim i kędzierzyńsko-kozielskim, a najmniej w powiatach głubczyckim i prudnickim.

9. Gatunki introdukowane występują na terenie całego województwa, z wyjątkiem powiatu kluczborskiego. W granicach powiatów brzeskiego i głubczyckiego rośnie więcej pojedynczych drzew pomnikowych gatunków obcych niż rodzimych.

THE SPECIES COMPOSITION OF THE OLDEST DENDROFLORA SPECIMENS IN OPOLE PROVINCE

Summary

The aim of the study, carried out in the year 2012, was determination of the species composition of individual monumental trees growing in the Province of Opole. The analysis

included all specimens contained in the register of the Regional Directorate for Environmental Protection in Opole (520 trees).

Species composition proved to be very diverse (47 species). The most numerous group consisted of English oaks, followed by small-leaved limes, and European beeches. These results are consistent with the general trend occurred in Poland. Angiosperms prevailed both in terms of the number of species and the number of trees. Gymnosperms constituted only 13% of the tested group of trees (it is similar in the whole country). The Scots pine occurred most frequently. Among 47 species, up to 23 were introduced. However, in terms of the quantity of trees, native species had definitely greater participation. The London plane dominated among the alien species. The research has also shown, that the most of individual trees – monuments of nature – grow in three districts: Brzeg, Opole, and Kędzierzyn-Koźle, and the least – in Głubczyce and Prudnik.

